

Kazimierz Musiał

Umiejdzynarodowienie szkolnictwa wyższego odpowiedzią na wyzwania globalizacji – doświadczenia Europy Północnej

Na potrzeby stawienia czoła wyzwaniom globalizacji w krajach nordyckich uczyniono z tego zjawiska punkt węzłowy dyskursu modernizacji, co przełożyło się na debaty toczące w tych krajach w ramach tzw. strategii globalizacyjnych w latach 2002–2009. Dzięki zaangażowaniu wielu partnerów społecznych i aktywnemu dialogowi z udziałem przedstawicieli rządu, pracodawców i pracobiorców, jak też związków zawodowych i organizacji pozarządowych, globalizacja przestała być straszakiem w debacie publicznej, a zaczęto ją postrzegać jako wyzwanie i szansę dalszego rozwoju. Za główny sposób radzenia sobie z globalizacją uznano większe otwarcie i dostosowanie nordyckich gospodarek narodowych do globalnych trendów, wykorzystując przy okazji dyskurs strategicznego umiejdzynarodowienia do stymulowania zmian społecznych, gospodarczych i politycznych. Artykuł traktuje o sektorze szkolnictwa wyższego, który został wprężony w realizację strategii umiejdzynarodowienia, a który jednocześnie przeszedł metamorfozę dostosowującą go do nowych realiów, podobną do innych sektorów realizujących politykę publiczną.

Słowa kluczowe: umiejdzynarodowienie szkolnictwa wyższego, internacjonalizacja, strategie globalizacyjne, Skandynawia, model nordycki.

Wstęp

Na początku XXI wieku w obliczu nasilających się procesów globalizacyjnych za najbardziej optymalny model rozwoju i cel strategiczny dla postindustrialnych państw nordyckich uznano uczynienie ze wspólnot narodowych zamieszkujących Europę Północną otwartych na świat „narodów wiedzy”¹. Podobnie jak wiele innych krajów wysoko rozwiniętych, kraje

¹ Na uwagę zasługuje innowacyjność Skandynawów w konstruowaniu językowego obrazu świata dla nacechowanego narodowo społeczeństwa opartego na wiedzy. Polegało to na spleceniu dyskursu rozwoju gospodarczego w ramach państwa narodowego z bardziej uniwersalnym dyskursem gospodarki opartej na wiedzy. Od początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku wprowadzano w Norwegii do debaty publicznej termin „naród wiedzy” (*kunnskapsnasjon*) zamiast *kunnskapssamfunn* oznaczającego „społeczeństwo wiedzy”. W Danii „naród wiedzy” (*vidensnation*) zastąpił w dokumentach strategicznych społeczeństwo wiedzy (*videnssamfund*), a w Szwecji, analogicznie, termin *kunskapsnation* wyparł *kunskapsamhälle*.

nordyckie uznały, że osiągnięcie dalszego wzrostu gospodarczego w erze globalnej będzie możliwe poprzez zrealizowanie ideału społeczeństwa opartego na wiedzy, które stopniowo zastąpi społeczeństwo przemysłowe i wywodzące się z niego tradycyjne modele rozwoju społecznego. Jakkolwiek definicja nowego modelu społeczeństwa pozostawała nieostra, postawienie na wiedzę typu drugiego (*mode 2 knowledge*) stało się deklarowanym priorytetem dla wszystkich rządów nordyckich oraz źródłem przyszłego rozwoju społecznego (por. Prime Minister's Office 2006).

Na potrzeby projektu transformacji zaplanowanego w duchu skandynawskiej inżynierii społecznej uczyniono z globalizacji punkt węzłowy dyskursu modernizacji, co szczególnie uwidoczniło się w czasie debat nad tzw. strategiami globalizacji toczonymi w krajach nordyckich w latach 2002–2007. Dzięki zaangażowaniu wielu partnerów społecznych i aktywnemu dialogowi z udziałem przedstawicieli rządu, pracodawców, pracobiorców, jak też związków zawodowych i organizacji pozarządowych, globalizacja przestała być straszaikiem w debacie publicznej. Większość społeczeństwa zaczęła postrzegać globalizację jako wyzwanie i szansę dalszego rozwoju oraz jako główny czynnik sprawczy dokonującej się zmiany społecznej, gospodarczej i politycznej. Tego typu strategiczne działanie, wyprzedzające w stosunku do nieuniknionego czynnika globalnej transformacji oraz skuteczne łączenie tradycyjnie hojnego państwa opiekuńczego z dostosowaniem się do nowych wymagań stawianych przez globalną gospodarkę zdobyło uznanie nawet wśród światowej sławy ekonomistów (Stiglitz 2006).

Jednakże pomimo dużej zbieżności czasowej i tematycznej prowadzonych debat globalizacyjnych, poszczególne kraje nordyckie różniły się między sobą zarówno co do momentu zaistnienia w nich dyskursu globalizacyjnego, jak też co do szczegółów proponowanych rozwiązań. Wspólny mianownik w działaniu wszystkich tych krajów stanowiła strategia nakierowana na umiędzynarodowienie działalności sektora publicznego, w tym szczególnie szkolnictwa wyższego. Orientacja ta była pochodną stosowanego przez kraje nordyckie tzw. aktywnego umiędzynarodowienia, które po zimnej wojnie stało się nieomal znakiem firmowym małych państw nordyckich, chcących zamarkować swą pozycję i uzyskać przewagę poprzez aktywną dyplomację publiczną na arenie międzynarodowej. Z perspektywy szkolnictwa wyższego strategiczne wpisywanie się w obowiązujący paradygmat umiędzynarodowienia rozwoju instytucji w sferze publicznej pociągnęło za sobą głębokie i często nieodwracalne zmiany w strukturze uczelni, ich funkcjonowaniu oraz w społeczno-kulturowym uprawomocnieniu działania całego sektora szkolnictwa wyższego i nauki w państwie.

Umiędzynarodowienie jako konsekwencja globalizacji i jako instrument zmiany instytucjonalnej

Diagnostując w 2004 roku stan relacji pomiędzy szkolnictwem wyższym, umiędzynarodowieniem i państwem narodowym, Jürgen Enders z Centrum Studiów Polityki Szkolnictwa Wyższego Uniwersytetu w Twente zauważył, że umiędzynarodowienie jest coraz większym wyzwaniem dla do tej pory dominującego, narodowego charakteru instytucji akademickich (Enders 2004: 361). Idąc dalej tym tropem, można zaryzykować twierdzenie, że uświadomienie sobie nieuniknioności procesu przenikania się wymiaru międzyarodo-

wego szkolnictwa wyższego i badań z narodowo osadzoną i legitymizowaną instytucją uniwersytetu zmienia zasadniczo społeczną, ekonomiczną i kulturową rolę szkolnictwa wyższego. W związku z tym pozycja tego sektora nabiera zupełnie nowego i strategicznego znaczenia w systemach społecznych niektórych państw, mimo istnienia zjawiska, które Kerr (1990) definiował jako napięcie istniejące pomiędzy trendem do umiejdzynarodowienia działalności akademickiej i trendem do nacjonalizowania celów szkolnictwa wyższego, a Teichler (2002) nazwał umiejdzynarodowieniem treści w opozycji do nacjonalizacji formy.

W zależności od stopnia otwarcia danego kraju na trendy płynące z otoczenia międzynarodowego instytucje w sferze publicznej przyjmują różne postawy w odniesieniu do wyzwań zmieniającej się rzeczywistości. Dla szkół wyższych umiejdzynarodowienie może być postrzegane jako szansa lub zagrożenie i jako takie dawać przyczynek do zmian lub stanowić wyzwanie nie do pokonania. Niemniej jednak w ostatnich dekadach umiejdzynarodowienie stało się, w dużej mierze pod wpływem strategii lizbońskiej i procesu bolońskiego, coraz powszechniejszym i integralnym składnikiem myślenia o tym, jak instytucje akademickie powinny sobie radzić z konkurencją wywoływaną procesem globalizacji. Tak rozumiane umiejdzynarodowienie należy uznać za funkcjonalny mit dla uczelni działających w otoczeniu instytucjonalnym, w którym są one ciągle konfrontowane z nowymi międzynarodowymi normami wyznaczającymi ich ramy organizacyjne i sposoby działania. Umiejdzynarodowienie postrzegane przez pryzmat perspektywy neoinstytucjonalnej jest mitem organizacyjnym i staje się nadzwyczajnym standardem, który jest manifestowany przez organizacje, nawet jeśli nie przyczynia się on do podniesienia ich wydajności (Christensen i in. 2007, s. 57–58). Dzięki temu organizacje w sektorze publicznym upodobią się do siebie, czyli w naszym przypadku umiejdzynarodowiają swą działalność, gdyż imitując wzorce postępowania, dążą do lepszego wpasowania się np. w intencje rządu lub ministerstwa narzucającego pewną wizję efektywnego działania w danej dziedzinie w globalnej rzeczywistości.

Dopasowując się do standardu umiejdzynarodowienia, większość uczelni zdaje sobie również sprawę, że międzynarodowy profil i anglojęzyczna oferta stanowią o postrzeganej przez otoczenie tożsamości instytucjonalnej i przyczyniają się do tworzenia przewagi konkurencyjnej w sytuacji coraz bardziej otwartego rynku usług edukacyjnych. Oczywiście sam proces umiejdzynarodowienia może być podszyty pewnym idealizmem i wtedy oczekuje się, że zredukuje on znaczenie granic narodowych i podziałów kulturowych poprzez zmniejszanie barier językowych w projektach badawczych, nauczaniu i funkcjonalnej komunikacji dla celów akademickich. Najbardziej prawdopodobne jest więc, jak zauważa Stier (2004), że zarówno motywy ekonomiczne, jak i ideologiczne mają znaczenie dla upowszechniania i instytucjonalizacji tego procesu.

Na pytanie, czy umiejdzynarodowienie jest bezwiednym efektem globalizacji, czy też instrumentem pozwalającym zmierzyć się z jej skutkami i z nich skorzystać, ciekawej odpowiedzi udzieliły badania przeprowadzone w latach 2002–2005 w dwunastu uczelniach regionu nordyckiego. Wykazały one, że w tym obszarze Europy umiejdzynarodowienie jest często instrumentem zarządzania organizacyjnego, służącym do zwrócenia uwagi w instytucji akademickiej na podstawowe kwestie dotyczące dostrzeganych wyzwań i dokonywanych wyborów strategicznych. Tym samym umiejdzynarodowienie zostało uznane za jeden z najważniejszych czynników sprawczych wpływających na zmiany w nowoczesnej instytucji akademickiej (Stensaker i in. 2008, s. 9). Co jednak również podkreślają autorzy

tej analizy, ów czynnik sprawczy jest „przefiltrowywany” przez szczególne cechy charakterystyczne dla danej instytucji, takie jak status, umiejscowienie i panująca kultura organizacyjna.

Trend do umiędzynarodowienia instytucji akademickiej może być wzmacniany poprzez istniejącą już wcześniej kulturę korporacyjną i uprzednio wypracowane struktury współpracy z zagranicą. Przykładem takiego rozwoju może być Uniwersytet w Bergen, nazywany „najbardziej międzynarodowym uniwersytetem w Norwegii”, choć ostatnio o ten tytuł w swej strategii umiędzynarodowienia ubiega się również położony na południe od Oslo Uniwersytet Nauk Przyrodniczych i Biologicznych (UMB 2011). Zarówno w tych, jak i w innych przypadkach tradycyjne formy współpracy z zagranicą współistnieją z nowymi formami umiędzynarodowienia, co powoduje, że strategia nie zawsze jest skoordynowana, a nowe sposoby umiędzynarodowienia wprowadzane na szczeblu centralnym pozostawiają sporo autonomii na niższych szczeblach organizacji (Tjomsland 2004: 10). Częstość może się pojawiać problem z ustaleniem ostatecznego kształtu strategii, co wynika z różnego rozumienia zasadności umiędzynarodowienia i co za tym idzie, celowości działań z nim związanych.

Przykłady przytoczone w tabeli 1 zostały zaczerpnięte z uczelni w krajach nordyckich i wskazują na współistnienie w dyskursie umiędzynarodowienia dwóch głównych grup argumentów uzasadniających to działanie. Bardziej tradycyjne argumenty odnoszą się do kwestii akademickich i społeczno-kulturowych, podczas gdy argumenty za umiędzynarodowieniem pojawiające się w kontekście dyskursu globalizacyjnego mają podłoże nacechowane bardziej argumentami politycznymi i ekonomicznymi.

Tabela 1

Argumenty i powody umiędzynarodowienia w szkolnictwie wyższym

Tradycyjne podejście akademickie i społeczno-kulturowe	Współczesne podejście motywowane politycznie i ekonomicznie
Umiędzynarodowienie leży w gestii indywidualnego studenta albo wykładowcy	Za umiędzynarodowienie jest odpowiedzialna uczelnia lub jej jednostka
Umiędzynarodowienie jest procesem oddolnym	Umiędzynarodowienie jest procesem odgórnym
Umiędzynarodowienie odnosi się i prowadzi do różnorodności	Umiędzynarodowienie odnosi się do standaryzacji
Umiędzynarodowienie oznacza fizyczną interakcję, np. mobilność	Umiędzynarodowienie jest uzależnione bardziej od interakcji wirtualnej, np. webinar i wykorzystanie technologii teleinformatycznych
Umiędzynarodowienie jest procesem nieformalnym i ad hoc.	Umiędzynarodowienie jest działalnością sformalizowaną i zrutynizowaną.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Stensaker i in. 2008.

Stosunek do globalizacji i umiejzarnarodowienie szkolnictwa wyzszego w Danii

W Danii w marcu 2006 roku zostala zawarta umowa miedzy rzadem i czlonkami Rady ds. Globalizacji (*Globaliseringsrådet*), dotyczaca zobowiazujacego partnerstwa o wspolpracy na rzecz stworzenia strategii wobec globalizacji. Rada ta pracowala intensywnie juz od kwietnia 2005 roku nad zdefiniowaniem wyzwan, jakie zjawisko to niesie dla Danii. Oprócz tematyki zwiazanej z jej wplywem na gospodarke, najwazniejszymi tematami bylo podkrelenie wagi szkolnictwa wyzszego i badan naukowych w sprostaniu nowym wyzwaniom. Efektem rocznego okresu dzialan Rady byla opublikowana w kwietniu 2006 roku strategia dla Danii w gospodarce swiatowej pt. „Postep, odnowa i bezpieczenstwo” (*Regeringen 2006*). Zawierala ona spis najwazniejszych inicjatyw, ktore nalezalo by podjac w celu jeszcze lepszego komunikowania sie z innymi krajami i aktywnego udzialu w miedzynarodowym podziale pracy. Sformulowano cztery glowne obszary strategii odnoszace sie do: ksztalcenia na swiatowym poziomie, znaczcych i innowacyjnych badan naukowych, zwikszenia liczby przedsiebiorcow zorientowanych na wzrost oraz do przebudowy i odnowy gospodarke. Duńska strategia globalizacji spowodowala tez wyznaczenie strategii kierunkow polityki wobec szkolnictwa wyzszego w latach nastepnych. Postulowano, aby:

- programy ksztalcenia na poziomie studiow wyzszych konczylo przynajmniej 50% absolwentow szkól srednich danego rocznika. Instytucje edukacyjne maja w związku z tym podejmowac kroki zachecajace uczniow do kontynuowania nauki, oferujac pomoc finansowa lub specjalne kontrakty rozwojowe (tzw. *development contracts*). Do zwikszenia liczby kandydatow na studia powinny zachecic nowe, atrakcyjne programy nauczania na kierunkach inzynieryjnych, przyrodniczych, technologii komputerowych i informatycznych oraz medycznych. Nalezy wzmocnic system doradztwa zawodowego;
- przeprowadzic reforme krótko- i srednioterminowych programow ksztalcenia na studiach wyzszych. Wszystkie instytucje zaangażowane w ksztalcenie w zakresie tzw. srednioterminowych cyklow nauczania winny zorganizowac sie w kilka wielokierunkowych kolegiow uniwersyteckich, oferujacych wysoki poziom naukowy i nowoczesne srodowisko ksztalcenia. Nalezy opracowac nowe programy ksztalcenia koncentrujace sie na zawodzie i praktyce;
- kontynuowac reforme uniwersytetow. Uniwersytety winny otrzymac fundusze w następstwie wszechstronnej oceny biezacych wynikow i celow dotyczacych jakości badan, nauczania i rozpowszechniania wiedzy;
- ustanowic niezalezny podmiot akredytacyjny w celu dokonania oceny programow ksztalcenia w szkołach wyzszych, zgodnie z miedzynarodowymi standardami. Akredytacja ma byc warunkiem do otrzymania finansowania ze srodkow publicznych;
- wszyscy mlodzi ludzie konczyli program ksztalcenia dajacy globalna perspektywe. Wiecej studentow powinno odbywac czesc studiow za granica. Jednoczesnie nalezy zwikszyc atrakcyjnosc i mozliwosci korzystania z uczelni duńskich mlodym, wysoko wykwalifikowanym zagranicznym studentom i nauczycielom akademickim;
- jeszcze bardziej upowszechnic i wzmocnic ksztalcenie ustawiczne (por. *Regeringen 2006*).

Wynikajaca z debat globalizacyjnych podstawa strategii zmierzajacej do umiejzarnarodowienia duńskiego szkolnictwa wyzszego i jego instytucji bylo przekonanie decydentow

o konieczności zapewnienia sobie przez duńskie uczelnie udziału w rosnącym światowym rynku szkolnictwa wyższego. Stwierdzano m.in., że o ile na gruncie krajowym trzeba się troszczyć o stwarzanie popytu na wykształcenie uniwersyteckie, to na rynku międzynarodowym popytu nie trzeba *stwarzać*, lecz go *zaspokajać* (Due 2009, s. 72). Konsekwencją takiego podejścia stało się w ostatnich latach prawie mechaniczne umiędzynarodowienie większości kierunków studiów w Danii, co przejawia się przede wszystkim znacznym rozszerzeniem oferty studiów w języku angielskim oraz intensywne rekrutowanie wykładowców z zagranicy. W dalszej konsekwencji przejawem umiędzynarodowienia jest reklamowanie usług duńskiego szkolnictwa wyższego za granicą oraz stwarzanie mechanizmów publikowania większości badań naukowych w języku angielskim, w tym w międzynarodowych wydawnictwach.

Jak zauważają zasłużeni duńscy pracownicy naukowcy starszego pokolenia, strategia totalnego umiędzynarodowienia może mieć nie do końca pozytywne konsekwencje dla zarządzania duńskimi instytucjami szkolnictwa wyższego w przyszłości. W szczególności problematyczne może się stać utrzymanie duńskiej specyfiki horyzontalnego zarządzania w sektorze publicznym w sytuacji, gdy standardy zarządzania przyniesione i akceptowane przez zatrudnianych w tych instytucjach zagranicznych pracowników naukowych okażą się bardziej wydajne w umiędzynarodowionym środowisku i będą bardziej przystające do tworzenia wiedzy i innowacji na światowym poziomie (Fejerskov, Kringelbach 2009, s. 104–105).

Stosunek do globalizacji i umiędzynarodowienie szkolnictwa wyższego w Finlandii

Na zlecenie premiera Mattiego Vanhanena w styczniu 2004 roku rozpoczęto prace nad raportem dotyczącym pozycji Finlandii w świecie. Za cel postawiono odpowiedź na pytanie, jak fińska struktura gospodarki i rynku pracy może sobie poradzić z wyzwaniem globalnej gospodarki. Pod koniec 2004 roku opublikowano pod znamienym tytułem dokument końcowy *Kompetencja, otwartość i odnawialność Finlandii*, który stał się wyznacznikiem strategii polityki fińskiej w kolejnych latach (Prime Minister's Office 2004, s. 29). Niewątpliwie na uwagę zasługuje fakt, że aż 24 strony liczącego w sumie 150 stron raportu poświęcono edukacji, w tym przede wszystkim kwestii jakości i wypracowaniu zachęt i odpowiednich motywacji do zmiany w tym sektorze (Prime Minister's Office 2004, s. 22–46).

W dziedzinie szkolnictwa wyższego dostrzeżono, że „uniwersytety nie są w stanie we wszystkich wymiarach kształcić konkurencyjnych jakościowo najlepszych specjalistów” oraz że „w szczególności w dziedzinach technicznych Finlandia nie dorównuje konkurencji międzynarodowej” (Prime Minister's Office 2004, s. 22). Dodatkowo stwierdzono, że ze względu na fragmentację systemu edukacji Finlandia nie wykorzystuje w pełni posiadanych zasobów, a do tego w szkolnictwie wyższym zaniedbuje się stosowanie systemu zachęt i doradztwa, które pozwalałyby na dobranie optymalnej ścieżki edukacyjnej i szybkie kończenie procesu kształcenia.

Proponowanymi środkami naprawczymi dla uniwersytetów miało się stać nabywanie przez nie cech i uprawnień centrów doskonałości oraz łączenie instytucji szkolnictwa wyższego w większe jednostki. Dotychczasowy system z 20 uniwersytetami, 6 konsorcjami uniwersyteckimi i 29 politechnikami, jakkolwiek zapewniający dostępność szkolnictwa

wyższego na terenie całego kraju, został uznany za zbyt rozbudowany i marnujący przeznaczane na niego środki. Symptomatycznym stwierdzeniem zawartym w raporcie była uwaga, że „mały kraj może osiągnąć szczyty jedynie w kilku dziedzinach badawczych”, tak więc postulowano zmiany w finansowaniu i podziale zadań badawczych i specjalizacji między szkołami wyższymi (Prime Minister's Office 2004, s. 29).

Sposobem zapewnienia doskonałości w wybranych dziedzinach, a jednocześnie impulsem do zmiany w całym systemie szkolnictwa, miało być promowanie międzynarodowych klastrów kompetencji i za ich pomocą stworzenie konkurencyjnych na arenie międzynarodowej uniwersytetów. Za najbardziej skuteczny sposób na wymuszenie zmiany uznano jeszcze powszechniejsze stosowanie zasad finansowania wspierającego konkurencyjne programy i projekty, które przyczyniają się do budowania silnego profilu naukowego i promowania programu centrów doskonałości. Postulowano również przyznanie uniwersytetom większej autonomii finansowej w zależności od stopnia zaawansowania we wcielaniu w życie zaleceń raportu. W całej zmianie szczególną rolę przewidziano dla politechnik, które miały się stać przekąźnikami informacji i technologii dla społeczeństwa, przy jednoczesnym umiejdzynarodowieniu ich działalności i oferty edukacyjnej (Prime Minister's Office 2004).

W następnych latach raport rządowy na temat Finlandii w globalnej gospodarce został dodatkowo doprecyzowany stworzeniem narodowej strategii na rzecz powstania społeczeństwa wiedzy (Prime Minister's Office 2006). Zakładała ona zwiększenie wysiłków w celu stawania się w jeszcze większym stopniu społeczeństwem informacyjnym, przy czym globalna gospodarka i globalizacja jako proces stanowiły naturalne ramy referencyjne strategii.

Praktycznym przełożeniem strategii na konkretne instrumenty służące radzeniu sobie z presją globalizacyjną stały się opublikowane przez fińskie Ministerstwo Edukacji i Kultury w roku 2009 plany umiejdzynarodowienia szkolnictwa wyższego w Finlandii na lata 2009–2015. Już we wstępie tego dokumentu można przeczytać, że w obliczu uwarunkowań stworzonych przez globalizację Finlandia musi zapewnić rozwój narodowego potencjału przez współpracę międzynarodową w dziedzinie edukacji na poziomie akademickim. Celem jest poprawienie atrakcyjności Finlandii jako miejsca lokowania inwestycji, przyciągania wysoko wykwalifikowanej technicznie kadry pracowników i ekspertów (Ministry of Education 2009, s. 4–5). Oprócz wpisywania się w ogólny dyskurs globalizacyjny, plany z roku 2009 były w dużej mierze rezultatem działań podjętych już w roku 2001, kiedy to Ministerstwo Edukacji opublikowało raport grupy roboczej dotyczący podniesienia poziomu umiejdzynarodowienia szkolnictwa fińskiego w coraz bardziej globalnym środowisku. Już wówczas zakładano znaczny wzrost liczby studentów z zagranicy, umiejdzynarodowienie programów nauczania i podniesienie mobilności studentów fińskich (OPM 2001). W tym też duchu, za jak najbardziej „naturalną” kolejność rzeczy uznano w następnych latach implementację procesu bolońskiego. Potraktowano go instrumentalnie, jako narzędzie racjonalizujące umasowione fińskie szkolnictwo wyższe, które w pierwszej dekadzie XXI wieku uznano za „zbyt zdywersyfikowane” regionalnie i funkcjonalnie (Ahola 2005).

Stosunek do globalizacji i umiędzynarodowienie szkolnictwa wyższego w Islandii

Jeśli by wierzyć tylko informacjom o stosunku Islandii do globalizacji zawartych w przemówieniu premiera Islandii Halldóra Ásgrímssona w roku 2006, można by odnieść wrażenie, że globalizacja jest źródłem znacznego sukcesu gospodarczego tego małego kraju (Ásgrímsson 2006). I rzeczywiście, ogromne inwestycje bezpośrednie, podwojona od 2003 roku wartość indeksów giełdy w Reykjavíku i duże środki wpływające na fundusze oszczędnościowe i lokaty oferowane przez banki islandzkie zdawały się potwierdzać tezę, że w świecie globalnym nawet mały kraj o otwartej gospodarce może odnieść ogromny sukces i przekuć go w trwały wzrost gospodarczy. Jednak na jesieni 2008 roku kryzys wypłacalności funduszu Ice Save i następujący po nim kryzys finansowy zachwiał całą gospodarką Islandii, pokazując ciemną stronę procesu globalizacji dla gospodarek narodowych małych krajów (Carey 2009). Następujące również w konsekwencji kryzysu finansowego radykalne zmiany na islandzkiej scenie politycznej stały się dalszym dowodem na nieprzewidywalność i ogromną moc sprawczą globalnych sił rynkowych².

Pomimo spowodowanego kryzysem finansowym oczywistego i bardzo krytycznego osądu wpływu globalizacji na gospodarkę Islandii, w odniesieniu do szkolnictwa wyższego umiędzynarodowienie jest w dalszym ciągu postrzegane jako strategiczna szansa na przetrwanie i rozwój tego sektora (OECD 2009). Zalecenia ekspertów zagranicznych w tej kwestii są o tyle ważne, że dyktowana przez kryzys finansowy konieczność szybkiej restrukturyzacji wydatków w sektorze publicznym spowodowała przeważnie ograniczenie wysokości imponujących w poprzednich latach nakładów na cały system edukacji w Islandii³. Jedynie otwarte na świat szkolnictwo wyższe zostało ochronione przed radykalnymi cięciami oszczędnościowymi, co wiązało się z podpisanymi w poprzednich latach kilkuletnimi kontraktami rozwojowymi między Ministerstwem Edukacji i uczelniami⁴.

Stosunek do globalizacji i umiędzynarodowienie szkolnictwa wyższego w Norwegii

Poszukiwanie w Norwegii zinstytucjonalizowanej oraz integrującej szerokie kręgi polityczne i gospodarcze inicjatywy w postaci rady ds. globalizacji musi się skończyć niepowodzeniem. Spowodowane jest to faktem, że o norweskim podejściu do wyzwań globalizacji dyskutowano już w roku 2002 na forum parlamentu, przez co stopniowo i stosunkowo wcześniej wprowadzono do dyskursu publicznego globalizację pojmowaną jako

² Od 1 lutego 2009 roku rządy na Islandii objęła socjaldemokratyczno-lewicowo-zielona koalicja pod przewodnictwem Jóhanny Sigurðardóttir, przełamując w ten sposób trwającą przez ponad pół wieku dominację koalicji partii narodowo-konserwatywnych w polityce islandzkiej. W maju 2013 roku po przegranych wyborach ustąpiła ona miejsca Sigmundurowi Davíðowi Gunnlaugssonowi z liberalno-agrarnej Partii Postępu.

³ W latach 2000–2005 nakłady publiczne na cały system edukacji wzrosły w Islandii o ok. 38% przy średniej dla wszystkich krajów OECD w tym okresie wynoszącej 19%.

⁴ Pomimo kryzysu, niezłomną wiarę w dotrzymanie zawartych w poprzednich latach kontraktów, które zawierały już działania restrukturyzacyjne po stronie uniwersytetów, wyraził Ingjaldur Hannibalsson, profesor i dziekan Szkoły Biznesu Uniwersytetu Islandii, w wywiadzie przeprowadzonym przeze mnie 11 maja 2009 roku. Tak też rzeczywiście się stało.

paletę możliwości do wykorzystania na potrzeby norweskiej gospodarki i społeczeństwa (St. meld. nr 19... 2002–2003). Nie bez znaczenia dla przebiegu debaty globalizacyjnej w Norwegii pozostawał z pewnością fakt, że dzięki własnym zasobom ropy naftowej i gazu gospodarka norweska była w komfortowym położeniu w stosunku do swych północno-europejskich sąsiadów i miała zdolność znacznego amortyzowania zjawisk kryzysowych w gospodarce globalnej. W przedstawionym w 2002 roku na forum Stortingu raporcie wyraźnie wskazywano kierunek postępowania wobec zjawiska globalizacji. Raport łączył cel główny, jakim było stawanie się Norwegii wiodącym „narodem wiedzy”, ze strategią wykorzystania na potrzebę realizacji tego celu dobrze działającego systemu kształcenia i badań naukowych, przykładaniem wagi do rozwoju kapitału ludzkiego oraz podniesieniem poziomu umiejdzynarodowienia (St. meld. nr 19... 2002–2003, s. 68–73).

Pod koniec roku 2006, niejako próbując naśladować działania dążące do koordynacji polityki w kwestii globalizacji w krajach ościennych, władze Głównej Organizacji Gospodarczej wystosowały zaproszenie do dialogu na temat zagwarantowania Norwegii zwycięskiej pozycji w erze globalnej (NHO 2006). Zalecano m.in. utworzenie na wzór duński Rady ds. Globalizacji, która zagwarantowałaby, że politycy będą bardziej zdawać sobie sprawę ze znaczenia globalizacji dla Norwegii. Rada ta miała pozwolić rządowi działać w sposób „skoordynowany, ofensywny i z wyprzedzeniem” (NHO 2006, s. 17). Postulowano dokonanie połączenia kilku ministerstw w jedno, o szerokich kompetencjach Ministerstwo Gospodarki albo Ministerstwo Polityki Konkurencyjności, proponowano wprowadzenie budżetów wieloletnich z wyraźnym rozróżnieniem między inwestycjami i konsumpcją oraz zalecano wprowadzenie benchmarkingu jako centralnego instrumentu służącego ciągłemu monitorowaniu i porównywaniu rozwoju Norwegii z innymi krajami (NHO 2006, s. 23).

Już wcześniej jednak rząd norweski metodą małych kroków sformułował norweską politykę w kwestii globalizacji znacznie szerzej, niż wynikałoby to tylko z interesów gospodarczych. W Norwegii nie powołano w końcu żadnej specjalnej rady ds. globalizacji, opracowywano natomiast na zlecenie poszczególnych ministerstw z dużą częstotliwością zróżnicowane tematycznie raporty eksperckie, które stanowiły podstawę debat parlamentarnych i debaty publicznej. Ministerstwo Spraw Zagranicznych wydało raporty o norweskiej polityce pomocy międzynarodowej w nowej rzeczywistości globalnej (St. meld. nr 13... 2008–2009), o odpowiedzialności społecznej biznesu w gospodarce globalnej (St. meld. nr 10... 2008–2009), o norweskiej polityce zapobiegania katastrofom humanitarnym (St. meld. nr 9... 2007–2008) oraz o obszarach zainteresowań, zakresie odpowiedzialności i możliwościach działania norweskiej polityki zagranicznej (St. meld. nr 15... 2008–2009). Ministerstwo Finansów przedstawiło raport na temat perspektyw gospodarczych (St. meld. nr 9... 2008–2009), Ministerstwo Obrony propozycję raportu o ochronie norweskiego bezpieczeństwa, interesów i wartości (St. prp. nr 48... 2007–2008), Ministerstwo Pracy i Spójności Społecznej raport o imigracji zarobkowej (St. meld. nr 18... 2007–2008), Ministerstwo Gospodarki i Handlu raport o innowacyjnej gospodarce Norwegii (St. meld. nr 7... 2008–2009) oraz Ministerstwo Środowiska raport o norweskiej polityce klimatycznej (St. meld. nr 34... 2006–2007). Jednocześnie rząd norweski zamówił prawie 200 ekspertyz i opracowań u osób mieszkających w Norwegii i za jej granicami na temat wyzwań i kwestii stojących przed Norwacją w nadchodzącym czasie. Osoby te zostały poproszone w ramach swych kompetencji o odpowiedź na prosto postawione pytanie: „Zglobalizowana Norwegio – co

dalej?”, co zaowocowało praktycznymi i innowacyjnymi wskazówkami fachowców z różnych dziedzin na temat polityki norweskiej w przyszłości (Utenriksdepartementet 2009).

Umiejdzynarodowienie szkolnictwa w Norwegii za pomocą reformy jakościowej

Autorzy niedawno przeprowadzonych badań dotyczących norweskiego szkolnictwa wyższego i badań naukowych przedstawiają różne czynniki napędzające globalizację jako nierozłącznie sprzężone z całym procesem zmiany społecznej i w konsekwencji związane z zachowaniami instytucji w sektorze publicznym. Wśród czynników tych wymienia się postępujące zmiany technologiczne, zmiany ekonomiczne, zmiany polityczno-instytucjonalne i wreszcie zmiany kulturowe (Gornitzka 2008, s. 5–6). Wszystkie one prowadzą do coraz powszechniejszej identyfikacji działań pracowników nauki i samych uczelni w kontekście społeczności globalnej, podczas gdy coraz mniejszą wagę przywiązuje się do znaczenia tożsamości lokalnej i narodowej.

W dyskurs globalizacyjny wpisywał się bezpośrednio raport przygotowany przez Ministerstwo Nauki, a odnoszący się w całości do edukacji i szkolnictwa wyższego w kontekście ich umiejdzynarodowienia (St. meld. nr 14... 2008–2009). Motywem przewodnim raportu było przekonanie o konieczności uczynienia norweskich szkół wyższych bardziej atrakcyjnymi dla zagranicznych studentów i instytucji akademickich, zalecano również motywowanie norweskich studentów do podejmowania studiów na najlepszych jakościowo uczelniach zagranicznych. Za cel działań podnoszących poziom umiejdzynarodowienia obrano jednocześnie uczynienie norweskich uniwersytetów i szkół wyższych najbardziej atrakcyjnymi pod względem jakości, współpracy ze środowiskiem społecznym i biznesowym, choć poza ogólnymi sformułowaniami brak było w raporcie szczegółowych działań na rzecz uczynienia z bardziej umiejdzynarodowionego szkolnictwa wyższego czynnika sprzyjającego rozwojowi Norwegii jako społeczeństwa opartego na wiedzy. Jedynie w kontekście współpracy nad strategią dla regionów północnej Norwegii wyraźnie podnoszona była sprawcza funkcja takich instytucji, jak Uniwersytet Arktyczny lub programy współpracy z Rosją w kontekście strategicznego podniesienia jakości życia i rozwoju gospodarczego tej części kraju (St. meld. nr 14... 2008–2009, s. 21–22).

Jednak największe i wręcz strategiczne znaczenie dla procesu umiejdzynarodowienia szkolnictwa wyższego w Norwegii miała wdrożona na przełomie roku 2002/2003 tzw. reforma jakościowa (*Kvalitetsreformen*), której jednym z wyraźnie zarysowanych celów było szybkie dopasowanie uczelni i całego systemu do międzynarodowych standardów. Odwołanie się do jakości w nazwie pakietu reform wskazywało cel strategiczny dla tej politycznie inspirowanej reformy całego sektora szkolnictwa wyższego i badań naukowych. Jak podkreślali niektórzy badacze, reforma ta wcielała w życie wizję „zastąpienia głównych narodowych cech charakterystycznych dla norweskiego szkolnictwa wyższego przez międzynarodowe standardy i regulacje” (Tjomsland 2004: 8). Wprowadzenie reformy było bezpośrednim rezultatem myślenia w kategoriach wyzwań globalizacyjnych, z którymi postanowiono aktywnie się zmierzyć, a szkolnictwo wyższe zaczęło wykorzystywać jako jeden z najskuteczniejszych instrumentów tego procesu. Reforma jakościowa wzmocniła tradycję wysyłania studentów i wykładowców za granicę oraz przyjmowania znacznej liczby studentów z zagranicy na organizowane przez uniwersytety norweskie kursy w języku angielskim. Dodatkowo powiązano poziom finansowania uczelni z międzynarodową mo-

bilnością studentów. Uczelnie otrzymały też więcej swobody w kształtowaniu polityki kadrowej, polegającej na zatrudnianiu wykładowców z zagranicy na uczelniach norweskich (Frølich 2008).

Reforma jakościowa miała za zadanie nie tylko radykalnie umiejdzynarodowić norwskie szkolnictwo wyższe. Owszem, potrzeba działań reformatorskich podjętych przez rząd wynikała z chęci dopasowania się do zapisów deklaracji bolońskiej w kwestii wprowadzenia międzynarodowych standardów edukacyjnych, co argumentowano rosnącą konkurencją na międzynarodowym rynku edukacyjnym. Edukacja jest produktem na rynku międzynarodowym i konkurencja pomiędzy różnymi krajami będzie zależała od możliwości porównywania tego produktu. Jednak nie mniej ważnym powodem zmian jakościowych były problemy z finansowaniem systemu szkolnictwa wyższego, w którym liczba studentów wzrosła z 50 tys. w 1971 roku do 200 tys. w 2001 roku. Z liczbą tą budżet narodowy Norwegii coraz gorzej sobie radził. Na dodatek uczelnie również nie radziły sobie z rosnącą ciągle liczbą studentów, którzy często studiowali dłużej niż zakładano, a ich końcowe wyniki i kompetencje nie były wystarczająco satysfakcjonujące ani dla potrzeb gospodarki narodowej, ani też dla samych studentów.

Wprowadzona w 2002 roku reforma postugiwała się symboliką jakości jak wytrychem do wymuszenia wszechstronnych zmian przystosowujących norwskie szkolnictwo wyższe do wyzwań globalnych w XXI wieku. Choć umiejdzynarodowienie szkolnictwa wyższego nie było strategią najbardziej eksponowaną przy okazji reformy, łatwo można zauważyć dużą zbieżność jej rozwiązań z wieloma postulatami procesu bolońskiego, które zmierzały do nadania europejskiej przestrzeni edukacji i badań bardziej transnarodowego i międzynarodowego charakteru.

Stosunek do globalizacji i umiejdzynarodowienie szkolnictwa wyższego w Szwecji

Dla Szwecji charakterystyczne jest postrzeganie zjawisk globalizacyjnych jako procesów ciągłych, z długą tradycją, zapoczątkowaną już w XIX wieku. Według tej perspektywy mamy obecnie do czynienia z trzecim etapem globalizacji, który następuje po etapie pierwszym z końca XIX wieku, oraz drugim, po drugiej wojnie światowej (Kubka 2009, s. 249–250). Warto zwrócić uwagę na fakt postrzegania poprzednich etapów jako tych, w ramach których Szwecja szybko nadrobiła swe zapóźnienie cywilizacyjne i awansowała gospodarczo do ligi najbogatszych społeczeństw Europy. Wykorzystane w przeszłości możliwości rozwojowe i odczuwalny postęp gospodarczo-społeczny utożsamiany z poprzednimi etapami globalizacji sprawiają, że w Szwecji panuje przekonanie o zdolności społeczeństwa do systemowej przebudowy i adaptacji do nowych warunków, mimo iż inspirowane globalizacją dzisiejsze trendy rozwojowe są mniej przewidywalne niż dawniej. Jak zauważa Andrzej Kubka, podstawą szwedzkiego przekonania o umiejętności radzenia sobie z obecną falą globalizacji jest uznawanie konieczności zachowania podmiotowości państwa narodowego w polityce, na której to podstawie tworzona jest szwedzka strategia globalizacyjna (Kubka 2009, s. 252).

Aktywniejsza polityka w odniesieniu do globalizacji jest formułowana w Szwecji od grudnia 2006 roku, kiedy to rząd powołał Radę ds. Globalizacji (Globaliseringsrådet),

w skład której oprócz ministra edukacji, ministra spraw zagranicznych i ministra gospodarki weszło jeszcze 19 przedstawicieli przemysłu, szefowie wielkich koncernów, naukowcy, rektorzy wyższych uczelni i szef centralnej organizacji związków zawodowych. Szerokie społeczne zaplecze rady i wysoka ranga polityczna pozwoliły jej działać zgodnie z mandatem wykraczającym poza pozycje charakterystyczne dla polityki partyjnej i partykularnych interesów grup społecznych. W pracy Rady podjęto cztery szeroko definiowane obszary dotyczące: a) Szwecji jako społeczeństwa wiedzy, b) odnowy gospodarki przez budowanie jej zdolności dostosowawczych do globalnej konkurencji, c) elastyczności rynku pracy i przystosowania do konkurencji, d) ewolucji systemów zabezpieczeń społecznych i systemu fiskalnego. Przedstawiony w 2009 roku raport końcowy z działań Rady przypadł na czas coraz wyraźniejszych symptomów kryzysu gospodarczego w Europie i na świecie i może dlatego ukazał się pod znamienym tytułem *Daleko od kryzysu*, w podtytule nawiązując do Szwecji osiągnącej sukcesy w nowej gospodarce globalnej (Globaliseringsrådet 2009).

Umiejdzynarodowienie szkolnictwa w Szwecji

We wspomnianym powyżej raporcie końcowym Rady ds. Globalizacji uwagę czytelnika zwraca umieszczenie prawie na początku pracy rozdziału o Szwecji jako kraju opartym na wiedzy. Z tej deklaracji wywiedziona jest postulowana konieczność zwrócenia jeszcze większej uwagi na edukację ustawiczną, usprawnienie i podniesienie wydajności systemu kształcenia oraz konieczność bardzo wczesnej nauki języków obcych. W ślad za wydajnym systemem kształcenia musi pójść sprawny sektor badawczy oraz kompetentni nauczyciele (Globaliseringsrådet 2009, s. 31–45). O ile bardziej powszechna i wcześniejsza nauka języków obcych ma dać szeroką bazę do wszelkich inicjatyw podnoszących poziom umiejdzynarodowienia, o tyle na szkolnictwie wyższym spoczywa odpowiedzialność za wykorzystanie przez Szwecję trzeciej fali globalizacji w ostatnich latach docierającej do tego kraju.

Już wcześniej jednak dobry przykład radzenia sobie z instytucjonalnymi rozwiązaniami kwestii umiejdzynarodowienia dawały najstarsze instytucje akademickie w Szwecji – Uniwersytet w Uppsali i Uniwersytet w Lund. Uniwersytet w Uppsali został w raporcie z 2005 roku wymieniony przez Szwedzką Agencję Szkolnictwa Wyższego jako najlepiej umiejdzynarodowiona szwedzka uczelnia, co przejawiało się m.in. wytyczeniem planu działania na rzecz umiejdzynarodowienia, który został oparty na już istniejących strukturach i sprzężonego z całościową strategią działania uczelni. Działania na poziomie administracji centralnej przekładały się na działania w najniższych hierarchicznie jednostkach uczelni, a oprócz dużej liczby studentów wyjeżdżających na wymianę zagraniczną, uczelnia oferowała również dużą ilość kursów w języku angielskim i aktywny program przyjmowania studentów zagranicznych w ramach programu *Internationalisation at Home* (Högskoleverket 2005, s. 71).

Podążając za zalecanymi przez Agencję działaniami, na uniwersytecie w Lund pod koniec roku 2007 przyjęto strategię umiejdzynarodowienia na lata 2008–2011, działając w przekonaniu, że pozwoli to tej uczelni stać się jednym z wiodących uniwersytetów w Europie. Podkreślano również, że umiejdzynarodowienie nie jest celem samym w sobie, lecz narzędziem podnoszenia jakości. Oznaczało to również nadanie międzynarodowego cha-

rakteru wszystkim strukturom i działalności całego uniwersytetu, a nie jedynie powiększenie oferty akademickiej w języku angielskim dla studentów z zagranicy. Przy okazji przyjęty też został do realizacji projekt podniesienia jakości zarządzania instytucjonalnego dla całej administracji uczelni (Lunds Universitet 2007).

Jakkolwiek strategie umiejdzynarodowienia nie we wszystkich szwedzkich uczelniach są tak modelowe, jak w Uppsali czy w Lund, a jak zauważają Svensson i Wihlborg (2010), w niektórych uczelniach bywają wręcz działaniami pozornymi, które kiepsko przekładają się na reformę programów nauczania i należałoby je za tę powierzchowność mocno krytykować, umiejdzynarodowienie zakorzeniło się jako funkcjonalny mit w polityce publicznej i stało się niepodważalnym standardem w działalności sektora szkolnictwa wyższego tego kraju.

Podsumowanie

W działaniu instytucji szkolnictwa wyższego w krajach nordyckich bardzo ważnym elementem, zarówno w wymiarze formalnym, jak i praktycznym, jest umiejdzynarodowienie. Dużą wagę przywiązywaną do tego zjawiska można wyjaśnić jego wartością symboliczną i kojarzenie go z „naturalnymi”, pozytywnymi i pożądanymi cechami życia akademickiego i funkcjonowania instytucji w sektorze szkolnictwa wyższego. W dyskursie zmiany organizacyjnej dokonywanej w sektorze szkolnictwa wyższego umiejdzynarodowienie stawiane jest w jednym rzędzie z globalizacją i europeizacją i jako takie staje się pojęciem używanym do wytłumaczenia dokonujących się w szkołach wyższych wielu innych zmian instytucjonalnych. Dzieje się tak, mimo iż często istnieje spora rozbieżność między zmianami organizacyjnymi wynikającymi z wcielania w życie ustawodawstwa, którego powstaniu towarzyszyło silne poczucie narodowego charakteru instytucji sektora publicznego, a zmianami wynikającymi z paradygmatu umiejdzynarodowienia, który często jest zapożyczony ze wspólnot epistemicznych, operujących na poziomie transnarodowym.

Jak wykazały badania poszczególnych uczelni w krajach nordyckich, geografia, historia, rozmiar, tradycja i profil instytucji akademickich wywierają znaczny wpływ na realizowanie postulatu umiejdzynarodowienia. Ma to szczególnie znaczenie w przypadku uniwersytetów i szkół wyższych bardziej związanych ze środowiskiem regionalnym i lokalnym (Stensaker i in. 2008, s. 10). W każdym razie, co wyraźnie pokazują badania Nicoline Frølich dotyczące uniwersytetów norweskich, umiejdzynarodowienie wprowadzono przez oddziaływanie zewnętrznych czynników administracyjnych i rozwiązań prawnych na uczelni. Za pomocą zachęt finansowych i kontraktów rozwojowych zawieranych między uczelniami a ministerstwem uczyniono umiejdzynarodowienie oczywistą formułą działania uczelni (Frølich 2008, s. 116). Jak się okazało, jako mit funkcjonalny umiejdzynarodowienie nadaje się doskonale do zarządzania pożądaną zmianą w całym sektorze szkolnictwa wyższego.

Literatura

Ahola S. 2005

Global and Local Priorities in Higher Education Policies: A Headache at the National Level?, „Tertiary Education and Management”, nr 11, s. 37–53.

Asgrímsson H. 2006

Globalisation: Realising the opportunities (http://eng.forsaetisraduneyti.is/minister/Speeches_HA/nr/1732 [dostęp 18.12.2012]).

Carey D. 2009

Iceland: The Financial And Economic Crisis, „Economics Department Working Paper”, nr 725, OECD, Paris.

Christensen T., Læg Reid P., Roness P.G., Røvik K.A. 2007

Organization Theory and the Public Sector. Instrument, culture and myth, Routledge, London.

Due J. 2009

Danske universiteters fremtid i en globaliseret verden, w: H. Sander (red.): *Fremtidens universiteter*, Gyldendal, København, s. 68–78.

Enders J. 2004

Higher education, internationalisation, and the nation-state: recent developments and challenges to governance theory, „Higher Education”, nr 47, s. 361–382.

Fejerskov O., Kringelbach M. L. 2009

Indsigt og udsyn – et internationalt perspektiv på fremtidens danske universiteter, w: H. Sander (red.): *Fremtidens universiteter*, Gyldendal, København, s. 93–108.

Frølich N. 2008

Justification and Drivers. Higher Education Institutions' Strategies of Internationalisation, w: Å. Gornitzka, L. Langfeldt (red.): *Borderless Knowledge. Understanding the “New” Internationalisation of Research and Higher Education in Norway*, Springer, Dordrecht, s. 103–124.

Gornitzka Å. 2008

The internationalisation of research and Higher Education. Changing Borders of Knowledge, w: Å. Gornitzka, L. Langfeldt (red.): *Borderless Knowledge. Understanding the “New” Internationalisation of Research and Higher Education in Norway*, Springer, Dordrecht, s. 1–11.

Globaliseringsrådet 2009

Bortom krisen. Om ett framgångsrikt Sverige i den nya globala ekonomin, Globaliseringsrådet, Stockholm.

Högskoleverket 2005

The internationalisation of higher education in Sweden, „Högskoleverkets Rapportserie”, nr 27, s. 71.

Kerr C. 1990

The Internationalization of Learning and the Nationalization of the Purposes of Higher Education: Two Laws of Motion in Conflict?, „European Journal of Education”, nr 25(1), s 5–22.

Kubka A. 2009

Demokratyczne systemy narodowe państw skandynawskich wobec wyzwań globalizacji (na przykładzie Szwecji), w: K. Kamińska, S. Mrozowska, G. Piwnicki (red.): *Państwa – regiony – świat w kształtującej się rzeczywistości globalnej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk, s. 249–250.

Lunds Universitet 2007

Policy för internationalisering vid Lunds universitet 2008–2011, Lunds Universitet, 17 grudnia (http://www.lu.se/upload/LUPDF/intsek/International_Policy/Policy_for_internationalisering_2008_11.pdf [dostęp 12.01.2013]).

Ministry of Education 2009

Strategy for the Internationalisation of Higher Education Institutions in Finland 2009–2015, Publications of the Ministry of Education, Helsinki, s. 23.

NHO 2006

Norge i verden. Invitasjon til dialog om hvordan Norge forblir en global vinner, NHO, Oslo (http://www.nho.no/files/NHO_Policy_Lang_Siste22_12.pdf [dostęp 14.12.2012]).

OECD 2009

Education, Research and Innovation policy A new direction for Iceland, OECD, Paris.

OPM 2001

Korkeakoulutuksen kansainvälisen toiminnan strategia, Opetusministeriön työryhmien muistioita, Helsinki, s. 23.

Prime Minister's Office 2004

Finland's competence, openness and renewability. The final report of the 'Finland in the Global Economy' project, Prime Minister's Office, Helsinki.

Prime Minister's Office 2006

A renewing, human-centric and competitive Finland. The National Knowledge Society Strategy 2007–2015, Information Society Programme, Prime Minister's Office, Helsinki.

Regeringen 2006

Fremgang, Fornyelse og Tryghed. Strategi for Danmark i den globale økonomi – de vigtigste initiativer, Statsministeriet, København.

Stensaker B. i in. 2008

Internationalisation of higher education: the gap between national policy-making and institutional needs, „Globalisation, Society and Education”, nr 6(1), s. 1–11.

Stier J. 2004

Taking a critical stance toward internationalization ideologies in higher education: idealism, instrumentalism and educationalism, „Globalisation, Society and Education”, nr 2(1), s. 83–97.

Stiglitz J.E. 2006

A Progressive Response to Globalization, „Nation”, nr 282(15), s. 18–20.

St. meld. nr 7... 2008–2009

Et nyskapende og bærekraftig Norge, Nærings- og handelsdepartementet, Oslo.

St. meld. nr 9... 2007–2008

Norsk politikk for forebygging av humanitære katastrofer, Utenriksdepartementet, Oslo.

St. meld. nr 9... 2008–2009

Perspektivmeldingen 2009, Finansdepartementet, Oslo.

St. meld. nr 10... 2008–2009

Næringslivets samfunnsansvar i en global økonomi, Utenriksdepartementet, Oslo.

St. meld. nr 13... 2008–2009

Klima, konflikt og kapital – Norsk utviklingspolitikk i et endret handlingsrom, Utenriksdepartementet, Oslo.

St. meld. nr 14... 2008–2009

Internasjonalisering av utdanning, Kunnskapsdepartementet, Oslo.

St. meld. nr 15... 2008–2009

Interesser, ansvar og muligheter. Hovedlinjer i norsk utenrikspolitikk, Utenriksdepartementet, Oslo.

St. meld. nr 18... 2007–2008

Arbeidsinnvandring, Arbeids- og inkluderingsdepartementet, Oslo.

St. meld. nr. 19... 2002–2003

En verden av muligheter – globaliseringens tidsalder og dens utfordringer, Utenriksdepartementet, Oslo.

St. meld. nr 34... 2006–2007

Norsk klimapolitikk, Miljøverndepartementet, Oslo.

St. prp. nr 48... 2007–2008

Et forsvar til vern om Norges sikkerhet, interesser og verdier, Forsvarsdepartementet, Oslo.

Svensson L., Wihlborg M. 2010

Internationalising the content of higher education: the need for a curriculum perspective, „Higher Education”, nr 60(6), s. 595–613.

Teichler U. 2002

Internationalisierung der Hochschulen, „Das Hochschulwesen”, nr 50(1), s. 3–9.

Tjomsland M. 2004

Internationalization at Norwegian Universities and Colleges after the Quality Reform, Stein Rokkan Centre for Social Studies, Bergen.

UMB 2011

Norwegian University of Life Sciences (UMB) Strategic Action Plan for Internationalization 2011–2014, UMB, Oslo.

Utenriksdepartementet 2009

Bidrag fra fagmiljøene, „Globale Norge – hva nå?” (<http://www.regjeringen.no/nb/dep/ud/kampanjer/refleks/innspill.html?id=478948> [dostęp 12.01.2013]).